

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК: 331.556.44:351.756.07](477)(043.5)

[https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-4\(16\)-135-142](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-4(16)-135-142)

Пікуль Ганна Олександрівна,

аспірант Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 64/13, anna_osadcha_@ukr.net; тел.: +380731012260, <https://orcid.org/0000-0003-0373-5021>

СТАН РОЗРОБКИ НАУКОВОЇ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІМІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

Анотація. Автором статті на основі дослідження праць вітчизняних та зарубіжних науковців здійснено узагальнення дослідження джерельної бази імміграційних процесів.

Проаналізовано ступінь досліджень імміграційних процесів, що представлений широким масивом наукових досліджень (дисертаційними дослідженнями, монографіями, дослідженнями та статистичними даними вітчизняних та міжнародних міжурядових установ з питань міграції). Досліджено історію розвитку імміграційних досліджень, їх основні тенденції, напрямки та орієнтири, циклічність та рушійні сили імміграційних процесів, що дає можливість здійснювати подальші наукові розвідки та прогнозування. Визначено, що основним джерелом інформаційного забезпечення виступають: поточний облік, статистична звітність державної служби зайнятості, вибіркові обстеження, дослідження суспільної думки та інші соціологічні дослідження. Досліджено, що система інформаційного забезпечення аналізу міграційних та відомчої статистики. В Україні збір статистичної інформації щодо міграційних процесів регулюється внутрішніми наказами і розпорядженнями відомств, які виконують цю функцію. Визначено, що статистичні дані з міграції збирають в межах своїх повноважень ряд Центральних органів державної влади в Україні, а саме: Державна служба статистики України, Міністерство внутрішніх справ України, Державний комітет України у справах національностей та релігій, Державна прикордонна служба України, Державний служба зайнятості, Міністерства соціальної політики України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство освіти і науки України.

Ключові слова: імміграція, міграція, імміграційні процеси, імміграційна політика, проблеми імміграції, мігранти.

Pikul Hanna Oleksandrivna,

post-graduate student of the Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, 01601, Kyiv, Str Volodymyrska, 64/13, anna_osadcha_@ukr.net; tel.: +380731012260, [https:// orcid.org/0000-0003-0373-5021](https://orcid.org/0000-0003-0373-5021)

STATE OF DEVELOPMENT OF THE SCIENTIFIC PROBLEM OF RESEARCH OF IMMIGRATION PROCESSES IN PUBLIC GOVERNANCE

Abstract. The author of the article, based on a study of the works of domestic and foreign scholars, generalized the study of the source base of immigration processes.

The degree of research of immigration processes is analyzed, which is represented by a wide array of scientific research (dissertation research, monographs, research and statistics of domestic and international intergovernmental institutions on migration). The history of development of immigration researches, their basic tendencies, directions and landmarks, cyclicity and driving forces of immigration processes that gives the chance to carry out the further scientific researches and forecasts is investigated. It is determined that the main source of information support are: current accounting, statistical reporting of the state employment service, sample surveys, public opinion polls and other sociological surveys. It is investigated that the system of information support of the analysis of migration and departmental statistics. In Ukraine, the collection of statistical information on migration processes is regulated by internal orders and directives of agencies that perform this function. It is determined that migration statistics are collected within the powers of a number of Central authorities in Ukraine, namely: the State Statistics Service of Ukraine, the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the State Committee of Ukraine for Nationalities and Religions, the State Border Guard Service of Ukraine, the State Employment Service, Ministry of Social Policy of Ukraine, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, Ministry of Education and Science of Ukraine.

Key words: immigration, migration, immigration processes, immigration policy, immigration problems, migrants.

Постановка питання в загальному вигляді. На сьогодні дослідження імміграційних процесів в сучасному науковому просторі є досить актуальними, проте тривалий час дослідження в цій сфері не мало комплексного характеру, а здійснювалося відокремлено економічною, соціологічною, філософською та демографічною науками. Незважаючи на вже існуючий вагомий науковий доробок українських та зарубіжних науковців, ряд проблем на сьогодні залишається невирішеним.

Так, процеси глобалізації, євроінтеграції та дестабілізації мирної ситуації у країні та світі постійно ставлять нові виклики і завдання перед державною міграційною політикою. Це повинно дістати відображення у стратегічних документах і нормативно-правовому забезпеченні міграційної політики, що викликає необхідність подальших теоретико-прикладних та методологічних досліджень та проблем пов'язаних з її регулюванням та вирішенням у сфері міграційних процесів.

Саме історіографія дослідження демонструє досягнення як українських, так і зарубіжних вчених, що займалися науковою розробкою проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема міграцій і, зокрема, міграційної політики в Україні займається ряд науковців, серед яких: Т.А. Драгунова, Е.М. Лібанова, О.А. Малиновська, С.І. Пирожков, І.М. Прибиткова, М.Д. Романюк, С.Б. Чехович, М.О. Шульга та ін. Вагомий вклад у розвиток теоретико-прикладних досліджень міграції населення та проблем, пов'язаних з її регулюванням, здійснили такі українські вчені, як О. Власюк, С. Вовканич, П. Гайдучський, Е. Лібанова, Ю. Макогон, О. Малиновська, С. Пирожков, О. По-

зняк, І. Прибиткова, М. Романюк, У. Садова, Л. Семів, О. Хомра, С. Чехович, М. Шульга та інші.

Значний науковий доробок у розвиток теоретико-методологічних засад формування і впровадження механізмів державного регулювання розробили вчені: В. Авер'янов, В. Бакуменко, Т. Василевська, Л. Гаєвська, І. Грицяк, Н. Грицяк, І. Дегтярьова, О. Петроє, О. Пухкал, О. Суходоля, Г. Рябцев, С. Хаджирадева та ін.

Також важливими є дослідження вчених Л. Ільченко-Сюйви, В. Тертички, Ю. Римаренка, Ю. Сурміна по розробці підходів та функціонування механізмів державного регулювання міграційних процесів, а також оцінки їх ефективності.

Аналіз моделей міграційної політики та актуальні проблеми уніфікації мігрантів у приймаючий соціум присвятили свої праці такі зарубіжні вчені, як Дж. Беррі, Дж. Боргес, К. Кельдстадлі, П. Качмарчик, В. Охель, М. Фікс та інші.

Загальна мета дослідження полягає у здійсненні теоретичного аналізу джерельної бази дослідження імміграційних процесів на основі вивчення та узагальнення наукових розвідок вітчизняних та зарубіжних учених.

Викладення основного матеріалу. Характеризуючи джерельну базу дослідження імміграційних процесів, на нашу думку слід виділити чотири групи документів та матеріалів, які систематизовані за певними ознаками.

Першу групу джерел становлять офіційні законодавчі документи, що визначають правові основи виборчих процесів в Україні та регулюють порядок діяльності суб'єктів виборчого процесу, регламентують структуру виборчих органів. Сюди, насамперед,

належать: Конституція України, Закон України «Про міграцію» та Закон України «Про імміграцію», які законодавчо врегульовують та визначають міграційні процеси в Україні.

До другої групи джерел належать статистичні дані, результати соціологічних досліджень та експертних опитувань.

До третьої групи джерел належить українська періодика, що характеризується високим рівнем аналітичності подачі матеріалу.

Останню, проте не менш важливу, четверту групу, використаних нами джерел, становлять інтернет-ресурси. Насамперед, це інформаційні матеріали, які розміщені на веб-сторінках Президента України (<http://www.president.gov.ua>), Верховної Ради України (<http://www.rada.gov.ua>), Державної міграційної служби України (<https://dmsu.gov.ua/>), Міжнародної організації з міграції (<https://iom.org.ua/ua>). Використовуються веб-портали навчальних закладів, наукових установ, бібліотек: Національної бібліотеки ім. В. Вернадського (<http://www.nbuv.gov.ua>), Національного інституту стратегічних досліджень (<http://www.niss.gov.ua>), Інститут соціальних і демографічних досліджень ім. М.В. Птухи (<https://idss.org.ua/index>), а також Інтернет-ресурси аналітичних організацій та мережевих ЗМІ: Українського центру економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова (<http://www.uceps.com.ua>), газета «Міграція» (<http://presa.ua/migracija.html>), тощо.

Аналізуючи ступінь розробки наукової проблематики дослідження імміграційних процесів пропонуємо класифікувати наявні теоретико-прикладні розробки за типом видання: монографічні дослідження та дисер-

тації, посібники, наукові фахові видання та збірники наукових статей, інформаційне забезпечення (статистичні дані вітчизняних та міжнародних організацій та структур). [1-10; 4] Характеризуючи в цілому радянську, сучасну українську наукову літературу, яка торкається проблем імміграції, можемо стверджувати, що в ній фактичний матеріал підібраний з належною ретельністю, всебічно осмислений, систематизований і упорядкований. Радянська і пострадянська історіографія імміграції послужила фундаментальною вихідною точкою не лише при здійсненні комплексних досліджень імміграційних процесів, але й слугувала виробленню адекватного розуміння загального концептуального підходу науковців до явища імміграції як такого.

Комплексне дослідження проблематики сучасного міграційного процесу передбачає залучення широкої джерельної бази. З урахуванням специфіки дослідження міграційних процесів лише на території країн Європейського Союзу та їх вплив на трансформацію політичного поля джерельна база потребує структуризації та певної класифікації. [10]

Особливу цінність для дослідження проблеми мають праці науковців, присвячені теорії та практиці державного управління в Україні, його механізмам, серед них роботи, В.М. Князева, В.І. Лугового, П.І. Надолішного, Н.Р. Нижник, Я.Ф. Радиша, В.А. Ребкала, В.А. Скуратівського, В.В. Тертички. Зокрема, праця Ю.І. Римаренка «Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри. Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика» та В.Д. Бакуменка «Теоретичні та органі-

заційні засади державного управління» стали фундаментальними у цьому напрямку. [7]

Важливий аналітичний та емпіричний матеріал щодо різних складових міграційних процесів, їх змісту й наслідків, вирішення пов'язаних з ними проблем містять роботи В.Б. Євтуха, І.Ф. Кураса, С.І. Пирожкова, А.В. Позняка, І.М. Прибиткової, В.П. Трощинського, О.У. Хомри, С.Б. Чеховича, М.О. Шульги. зокрема праця Е.М. Лібанової «Зовнішні трудові міграції населення України» тощо. У галузі методології та методів вивчення міграцій та управління ними, сутнісних характеристик міграційних процесів значні здобутки належать російським науковцям О.Д. Воробйовій, Т.І. Заславській, В.А. Іонцеву, Л.Л. Рибаківському, окремо можна виділити наукове дослідження Ж.А. Зайончковської «Ринок праці як регулятор міграційних потоків», а також численним західним авторам, серед яких Р. Епплярд, Р. Бонінг, М. Вайнер, Д. Массей, Д. Салт, С. Сассен, П. Сталкер, П. Стокер, Т. Хаммар та інші. [3]

Зазначимо, що з проблематики дослідження наявні дисертації українських вчених С. Бандур, О. Бугрової, О. Вишневської, О. Гладун, І. Гнибіденка, В. Джамана, Є. Дроня, В. Заньковського, К. Іглицької, І. Кизими, А. Кирчіва, О. Коржик, В. Кравченка, Е. Лібанової, зокрема праці О. Малиновської «Україна, Європа, міграція: міграції населення України в умовах розширення ЄС» та О. Хомри «Міграція населення: питання теорії, методики дослідження», та зарубіжних вчених Е. Плетнева, Л. Рибаківського, О. Старка, Е. Тайлора, Ф. Хьюго, зокрема В. Іонцева та його працю «Между-

народная миграция населения: теория и история изучения», а також працю Д. Массея «Теорії міжнародної міграції», та інших дослідників, які вивчали методи дослідження міграційних процесів, процеси урбанізації та мобільності населення, основні напрями і заходи державного регулювання цих процесів. [9]

Низка наукових досліджень, які були опубліковані в Україні стосувалися питань управління міграційними процесами, визначення основних напрямів державної політики у цій сфері, обґрунтування організаційно-управлінських форм та методів її проведення, правового регулювання зовнішніх міграційних процесів в Україні та становлення відповідних юридичних інститутів і державних органів влади. З огляду на входження України в міждержавні, міжнародні інституції досліджувались питання, які стосувались необхідності імплементації чинних міграційних норм міжнародного права в національне законодавство України. З-поміж таких наукових доробок, праці: К. Афанасьєва, О. Беницького, І. Запорожець «Адміністративно-правове регулювання міграційних процесів» [9], під редакцією Н. Нижник «Державне управління в Україні: централізація і децентралізація»; В. Новіка «Державна політика і регулювання імміграційних процесів в Україні»; С. Чеховича «Теоретичні засади регулювання міграційних процесів в Україні»; В. Андрієнка та Г. Суботенко «Правове регулювання міграційних процесів в Україні»; О. Малиновської «Міграційна ситуація та міграційна політика в Україні» та «Мігранти, міграція та Українська держава: аналіз управління зовнішніми міграціями»; О. Позняка «Міграцій-

ні процеси в Україні: сучасний стан і перспективи»; М. Романюка «Міграція населення України: національні пріоритети та регіональна диференціація механізму регулювання». [1]

Упродовж останніх років різноманітні аспекти міграційних проблем були предметом низки дисертаційних досліджень, зокрема: А. Дергач «Механізми державного управління міграційними процесами в Україні»; В. Олефіра «Державна міграційна політика України (організаційно-правовий аспект)»; Я. Волоско «Адміністративно-правове регулювання трудової міграції в умовах трансформації економіки України»; Н. Павлів-Самойл «Філософсько-правовий феномен міграції у контексті глобалізаційних процесів в Європі (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)»; І. Романенко «Статистичний аналіз трудової міграції» та інших.

Імміграцію, як важливий чинник соціальних змін сучасного суспільства, визнають такі фахівці в галузі міграції, як Д. Бретон, В. Ісаїв, У. Кальбах, Г. Рейц. Їх колективна праця чітко виокремлює одну з найбільш характерних рис сучасного імміграційного руху - осідання іммігрантів переважно у великих містах. [2]

Нелегальну імміграцію як злочин міжнародного характеру вивчали І. Бліщенко, Л. Галенська, О. Горбунова, В. Іващенко, Д. Ільман, І. Карпець, К. Левченко, І. Лукашук, В. Набока, В. Неволя, А. Наумов, В. Панов, Ю. Решетов та інші.

З відомих іноземних дослідників, які вивчали ризики нелегальної міграції можна виділити праці А. Долгової, А. Мілбенк, Х. Енторф, Дж. Вілкінсона та інших. [6]

Питання впливу міграції на формування і функціонування ринку

праці знайшли своє відображення у доробках Д. Алтонджи, Д. Ангріста, Д. Борхаса, Д. Веллінга, Д. Карда, Л. Каца, Є. Красінця, Р. Лалонда, Д. Пічке, М. Слотера, Р. Сміта, Р. Тапеля, Р. Фрідмана, Д. Хансона, Д. Ханта, П. Харрінгтона, І. Хативада, К. Циммермана, Р. Еренберга та ін. В рамках тематики наслідків міграції висококваліфікованих кадрів опублікували свої праці М. Абелла, С. Гера, С. Глоberman, Р. Гордон, Д. Гюлек, М. Десаї, Р. Доре, Д. Капур, Б. Кхадрія, У. Корнеліус, В. Керрінгтон, Ф. Мартін, С. Чанг та інші. [1]

Міграційні процеси та їх вплив на соціально-економічний розвиток держави, висвітлено в наукових роботах Л.А. Аругюняна, А. Ата-Мірзоева, Г.В. Кумскова, Н.Х. Кумскової, Л.П. Максаквою, Є.П. Чернової та інші. [5]

Розробці цієї проблематики було присвячено також численні статті у журналах «Демографія та соціальна економіка», «Право України», «Юридичний вісник», «Проблеми міграції», «Українська міграція», міжнародному журналі «Human rights», часописі «Біженці та міграція» газеті «Міграція» тощо.

Джерелом інформаційного забезпечення виступають переписи населення, поточний облік, статистична звітність державної служби зайнятості, вибіркові обстеження, дослідження суспільної думки та інші соціологічні дослідження. Система інформаційного забезпечення аналізу міграційних процесів включає в себе показники національної статистики (офіційні дані), державної статистики (сукупність відомостей, які збирає Державний комітет статистики) та відомчої статистики (дані міністерств та відомств щодо міграційних про-

цесів). В Україні збором статистичної інформації щодо міграційних процесів займаються кілька міністерств і відомств. Статистичні дані з міграції збирають Державна служба статистики України, Міністерство внутрішніх справ України, Державний комітет України у справах національностей та релігій, Державна прикордонна служба України, Державний служба зайнятості, Міністерства соціальної політики України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство освіти і науки України. Збір даних щодо міграційних процесів даними відомствами регулюється внутрішніми наказами і розпорядженнями України. [8]

Міжнародні організації, в першу чергу структури ООН, регулярно збирають відомості для поповнення загальнодоступних баз даних про рух і контингенти мігрантів. Найбільш повний перелік документів містять Міжнародна організація з питань міграції (МОМ) та Організація об'єднаних націй (ООН). Джерельна база містить не лише статистичні дані та резолюції щодо захисту біженців, а й окремий перелік документів з регулювання міграційних потоків, протидію нелегальній міграції та торгівлі людьми, питанням трудової міграції та працевлаштування, розвитку, інтеграції іммігрантів тощо. Також, значний інтерес в контексті окресленої нами проблематики становлять дослідження, що проводяться ООН і публікуються в серії *International Migration Papers*; Міжнародною організацією з міграції (МОМ); Міжнародною організацією праці (МОП); інститутом праці ФРН (IZA); Сесекським центром дослідження міграції; Центром прикладних досліджень країн Південної Азії (CASAS); організацією «Сучасні зусилля з орга-

нізації еміграції» (CEME); Міжамериканським діалогом (IAD); організацією «Політика у сфері міжнародної міграції» (IMP) та інші. [1]

Висновки. Аналіз наукових джерел дослідження з проблематики статті дозволяє стверджувати, що різноманітні напрямки міграційних процесів знайшли віддзеркалення в роботах українських і зарубіжних науковців. На нашу думку, ступінь досліджень імміграційних процесів представлений широким масивом наукових досліджень, а саме: дисертаційними дослідженнями, монографіями, дослідженнями та статистичними даними вітчизняних та міжнародних міжурядових установ з питань міграції. На базі цього обсягу інформації можна простежити історію розвитку імміграційних досліджень, їх основні тенденції, напрямки та орієнтири, відслідковувати циклічність та рушійні сили імміграційних процесів, здійснювати подальші наукові розвідки та прогнозування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волоско Я.О. Адміністративно-правове регулювання трудової міграції в умовах трансформації економіки України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2016. 181 с.
2. Лупул Т.Я. Сучасна імміграція в Канаді: основні тенденції та особливості : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Чернівці, 1999. 21 с.
3. Малиновська О.А. Управління зовнішніми міграціями в контексті європейської інтеграції України : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2005. 426 с.
4. Михайлов О.М. Джерельна база дослідження механізмів інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу. *Політичні та правові засади*

публічного управління. Вип. 2 (52). 2017. С.131–138.

5. Муц Л.Ф. Базисні компоненти впливу міграційної політики на соціально-економічний стан держави. *Інвестиції: практика та досвід : науково-практичний журнал*. Київ, 2018. Вип. № 19, С. 89–93.

6. Нелегальна міграція. /Новік В. Державна політика і регулювання імміграційних процесів в Україні : аналітичне дослідження. Київ : Компанія ВАІТЕ, 1999. 170 с.

7. Романенко І.О. Статистичний аналіз трудової міграції : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.10. Київ, 2015. 20 с.

8. Скочинська-Прокопович Б. Трудова міграція українців у Польщу: історіографія проблеми. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Сер. Історія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. Вип. 1, ч. 2. С. 180–184.

9. Швец С.Л. Сучасний міграційний процес: позитивні та негативні наслідки для європейських країн : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2019. 17 с.

REFERENCES:

1. Volosko, Y.O. (2016). *Administrativno-pravove rehulyuvannya trudovoyi mihratsiyi v umovakh transformatsiyi ekonomiky Ukrayiny [Administrative and legal regulation of labor migration in the conditions of transformation of economy of Ukraine]*. Candidate's thesis. Lviv: Lviv [in Ukrainian].

2. Lupul, T.Y. (1999). *Suchasna immihratsiya v Kanadi: osnovni tendentsiyi ta osoblyvosti [Modern immigration in Canada: main trends and features]*. Extended abstract of candidate's thesis. Chernivtsi: Chernivtsi [in Ukrainian].

3. Malynovska, O.A. (2005). *Upravlinnya zovnishnimy mihratsiyamy v konteksti yevropeys'koyi intehratsiyi Ukrayiny [Management of external migration in the context of European integration of Ukraine]*. Dctor's thesis. Kyiv: Kyiv [in Ukrainian].

4. Mykhaylov, O.M. (2017). *Dzherel'na baza doslidzhennya mekhanizmiv informat-*

siyno-komunikatsiynoho zabezpechennya vyborchoho protsesu [Source base for the study of mechanisms of information and communication support of the election process]. *Politychni ta pravovi zasady publichnoho upravlinnya – [Political and legal principles of public administration]*, 2 (52), 131–138 [in Ukrainian].

5. Muts, L.F. (2018). *Bazysni komponenty vplyvu mihratsiyanoi polityky na sotsial'no-ekonomichnyy stan derzhavy [Basic components of the impact of migration policy on the socio-economic condition of the state]*. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 19, 89–93 [in Ukrainian].

6. Shemshuchenko, YU.S. (2002). *Nelegal'na mihratsiya [Illegal migration]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

7. Novik, V. (1999). *Derzhavna polityka i rehulyuvannya immihratsiynykh protsesiv v Ukrayini [State policy and regulation of immigration processes in Ukraine]*. Kyiv : Kompaniya VAITE [in Ukrainian].

8. Romanenko, I.O. (2015). *Statystychnyy analiz trudovoyi mihratsiyi [Statistical analysis of labor migration]* : Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv: Kyiv [in Ukrainian].

9. Skochynska-Prokopovych, B. (2018). *Trudova mihratsiya ukrayintsiv u Pol'shchu: istoriohrafyia problemy [Labor migration of Ukrainians to Poland: historiography of the problem]*. *Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka. Ser. Istorya – Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Ser. History. Ternopil*, 1, 180–184 [in Ukrainian].

10. Shvets, S.L. (2019). *Suchasnyy mihratsiyyny protses: pozytyvni ta nehatyvni naslidky dlya yevropeys'kykh krayin [Modern migration process: positive and negative consequences for European countries]* : Extended abstract of candidate's thesis. Odesa: Odesa [in Ukrainian].